

El joc de pilota al Camp de Tarragona (s. xv-xx)

Ramon Amigó va ser pioner en la investigació i experimentació del caràcter polivalent de l'onomàstica, especialment en l'àmbit del Camp de Tarragona. La complexitat dels noms té interès per a la filologia, però també per a la història, la cultura, la religiositat o la geografia, ja que sovint es tracta de camps vinculats. Estudis d'aquesta mena avui són possibles de fer gràcies al gruix d'investigacions locals que aprofundeixen sistemàticament en determinats camps i faciliten la síntesi i les anàlisis globals.

En aquest sentit, ara podem dibuixar l'evolució del joc de pilota al Camp de Tarragona mitjançant els registres facilitats per la toponomàstica. La tria del tema no és aleatòria, sinó que respon a una sol·licitud de treball feta per Joan Coromines respecte al joc de pilota a Catalunya, al seu dir, «sense gaire precedents ni ecos en el Principat».¹

No és aquesta, però, la conclusió que hom pot extreure de l'abundant documentació i tradició oral existents sobre el tema, ni de la topografia que el seu desenvolupament ha dibuixat arreu de Catalunya. L'estudi de les arrels del joc, el desenvolupament, la reglamentació i les vertebracions culturals, econòmiques, socials, literàries o religioses, així com del seu posterior decaïment, es feia necessari, atès, sobretot, que avui encara és possible recollir una part de la tradició oral que

1. «Importaria i segurament valdria la pena que es publicqués una descripció ben localitzada i documentada (millor amb documentació antiga) del joc de *pilota* tradicional del P. Val.: EnrValor (c. 1950) i J. G. M. (c. 1955) me'n donen moltes dades, que per desgràcia no ens vaga ara d'extractar i articular. De cap manera no es pot dir que el joc valencià (sense gaire precedents ni ecos en el Princ.) sigui menys antic ni menys digne d'estudi que la pilota basca [...]» (J. COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (1990), vol. VI, Barcelona, Curial, p. 541).

ens ha pervingut. Així doncs, aquesta ponència és una primera aproximació al tema, basada en fonts documentals arxivístiques, bibliogràfiques, onomàstiques, literàries i arqueològiques, i en la tradició oral.

Ens hem plantejat moltes i variades preguntes per a l'anàlisi del joc de pilota: en què consistia?, com s'hi jugava?, qui el practicava? Ens interessava saber també respecte al seu foment i a les regulacions i prohibicions posteriors; saber sobre el negoci que generava; conèixer les seves vinculacions amb la religió, la història, la literatura i la cultura, i el perquè, finalment, de la seva decadència i desaparició, a mitjan segle xx.

Quan haguem bastit el treball final podrem establir comparances i veure fins a quin punt hi ha coincidències, variables i originalitats d'un joc practicat arreu del món i de les cultures, des de la prehistòria fins a l'actualitat, quan ha estat desplaçat pel futbol.

Aquesta ponència, doncs, és un resum, un tast, una síntesi del treball d'abast nacional que tenim en curs, centrats ara en el Camp de Tarragona, servits per les fonts onomàstiques i literàries. Si l'onomàstica ens forneix la matèria documental, la literatura ens visualitza el seu abast, calat i relacions. L'estudi ara mateix es basa en l'exemple de vint localitats, un 27% del conjunt del Camp de Tarragona.

CONCEPTE I DEFINICIÓ

La definició del joc, des del segle xv fins a mitjan segle xx, es manté gairebé invariable, d'acord amb els reglaments i la tradició oral. Consisteix a llançar la pilota entre dues o més persones, o equips, entre aquests o a una paret, amb la mà o servits per l'auxili d'un guant, una pala o una raqueta. Si es llança de persona a persona, es diu joc *llarg*, i si és al trinquet o frontó, s'anomena *ple*.

La documentació ens facilita un ampli glossari onomàstic del joc: *a rebot, a escala i corda, llargues, pilota de vent, pilota de paret, botamà, dau, truc, esvalot, palmall, pinxo, ratlla, trincar...* Un vocabulari d'ús no exclusiu del Camp de Tarragona, però no sempre recollit en els diccionaris normatius o complementaris. En aquest mateix territori i tenint en compte l'origen geogràfic del joc, la documentació del segle xviii i la tradició oral sovint l'esmenten amb els gentilicis de pilota *valenciana* o *basca*.

EL CARÀCTER POPULAR DE L'ESPORT

El joc era practicat per totes les classes socials i edats, per bé que sovint ho fessin en grups separats, en espais distints o horaris diferents. En el cas que el joc fos realitzat per infants, aleshores podia desenvolupar-se al ritme de cançons populars, com hi ha records que es feia a Vilabella (Alt Camp), interpretades pels jugadors, que havien d'executar els gestos indicats per la lletra.

A propòsit dels nens i joves, hi havia un veritable interès per a practicar el joc de pilota, de manera que un mateix espai de joc podia ser usat per grans i petits a hores convingudes; però els nens anaven sempre després dels adults, perquè no els fessin malbé el camp, quan era de terra batuda.

El desfici infantil pel joc no és una cosa nova, moderna, sinó que ja se'n parlava en l'antiguitat, com veiem a les *Meditacions* de Marc Aureli. De Marc Aureli, en el segle II, a Josep Iglésies, en el segle XX, per exemple, la literatura és plena de referències al·lusives a aquest joc i en franca i repetitiva coincidència d'interessos i valors.

LA BOSSA DEL GIMNÀS

Per a jugar a pilota calen uns instruments, unes eines bàsiques com són la pilota, la raqueta o el calçat, i en la mesura que el joc evolucioni i es professionalitzi, també serà necessari disposar d'uns espais concrets on es puguin fer les partides amb comoditat, sense molestar o ferir ningú i preservant el patrimoni.

En els *Diàlegs* de Plató trobem una primera descripció tècnica de la fabricació d'una pilota que, dos mil quatre-cents anys més tard, ens serà del tot familiar en aquest territori: «En primer lloc, company, diuen», féu Sòcrates, «que aquesta terra, si un se la mira des de dalt és, com les pilotes de dotze peces, policroma, entreviada de colors, dels quals els d'aquí baix que empren els pintors són com imitacions.»»

La descripció del pensador grec l'hem trobat coincident amb alguns models fabricats al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà, ja que els basters acostumaven a fabricar-les amb una dotzena de retalls de pell d'animal, cadascun dels quals era un pentàgon regular, cosit per l'interior, de manera que no es veiessin les costures i la superfície restés llisa i estèticament atractiva.

A propòsit i referint-se a l'Espluga de Francolí (Conca de Barberà), l'etnògraf Ramon Violant i Simorra escriu que les pilotes que hi fabricaven eren recobertes «de punt de mitja formant com galons de taronja de diversos colors», denominades *de presidiari* perquè les feien els reclusos.

Els materials emprats per a la confecció de la pilota eren força variats i rics, d'acord amb els recursos, la professionalitat o l'època. A Riudoms fins i tot ens han parlat de pilotes fetes amb una ànima de fusta d'alzina. El més freqüent, però, i tenint en compte la necessitat de fer-la botar, era que la pilota fos de goma, bufeta, resina, draps, pells, cànem, cuir, pèl o materials més tous i elàstics.

Solien fabricar-les els sabaters i els basters, les reglamentàries, però també persones traçudes si anaven destinades a ús particular. Una vegada fetes, calia trincar-les contra terra per a fer-les botar i comprovar-ne el rebot i la utilitat.

Per a amortir els efectes del cop de la pilota sobre la mà, aquesta podia protegir-se amb un guant, però no és aquesta una peça que nosaltres haguem trobat documentada abans del segle XIX, almenys en aquest territori. Per al joc era habi-

tual l'ús de la pala o raqueta, que acostumaven a ser de fusta o de vegetals dúctils i premsats, en formes rectangulars, rodones, corbes i planes. Amb aquest estri s'augmentava la força i la velocitat de la pilota en ser colpejada contra l'objectiu —és aquesta potència que adquireix l'esfera, precisament, el que farà que la pràctica del joc sigui prohibida dins el clos urbà per a evitar els perjudicis contra el patrimoni o la integritat física de les persones. En un quadre de Francisco de Goya conservat en el Museu del Prado, de Madrid, *El juego de la pelota a pala*, veiem representada una escena on apareixen algunes peces del joc segons la moda de l'època.

Efectivament, l'impacte de la pilota sobre el patrimoni o les persones comportava certs perills que les ordinacions locals tracten de corregir o limitar. L'any 1516 el comú de Valls advertia «com se fa gran abús de jugar amb Pala y Pilota de vent a la plaça de l'Oli y ésser molt perillosa per les criatures, que no gosin jugar amb pala ni cap manera sinó amb la ma, amb pena de 20 sous».

Originàriament es devia jugar a peu nu, per manca de recursos o per a una major flexibilitat i adaptació anatòmica al terreny, o amb espadnyes de cànem, que s'ajusten al peu i el protegeixen. A la Canonja, un document del segle XIX estableix una primera relació entre joc i calçat; una referència, però, que tant podria fer-nos creure que s'ha passat del joc de pilota amb les mans al joc de pilota amb els peus —aleshores dit *el futbol*—, o bé alludir a una morfologia esquerpa del terreny, que requeria calçat per a jugar.

El joc inicialment devia practicar-se en espais oberts, a l'aire lliure, i no seria fins més tard, per l'evolució dels costums i qüestions pràctiques com és la protecció en cas d'inclemències del temps —el vent, sobretot, per la seva influència sobre la trajectòria de la pilota— però també pel control fiscal de les administracions públiques, que degué passar-se de l'aire lliure a espais tancats i construccions especialitzades.

L'única referència que tenim respecte a la pràctica esportiva al camp són les partides de pilota jugades en aplecs i trobades a l'entorn d'ermites, per diades patronals o àpats de caràcter agrari, com les acaballes, a les rieres o barrancs, en partides de diumenges o festius. Però d'aquests espais només ens en parla la tradició oral. Es té record, efectivament, de la pràctica del joc a les ermites de Puigcerver (Alforja), Paret delgada (la Selva del Camp), la Misericòrdia (Reus) i Sant Antoni (Riudoms). En aquests espais el joc de pilota no solia comportar grans problemes o amenaces, com podia ser la trencadissa de vidrieres i teulats o una amenaça per a la gent que hi circulés —les ermites no solen tenir vitralls i el joc es realitza al marge del grup que menja, descansa, balla o festeja.

El que sí que podem documentar és la pràctica esportiva en espais oberts com rieres i torrents. A Cambrils s'hi jugava en els arenys de la riera de Maspujols, almenys entre els anys 1742 i 1923, i, uns quilòmetres més amunt d'aquest curs d'aigua, a Riudoms, la tradició oral esmenta el joc de pilota a la partida del Prat, és a dir, extramurs i en plena zona de pasturatges.

Les vies urbanes, sobretot en un temps en què no hi havia pràcticament circulació llevat dels carros a determinades hores del dia, eren les més aptes per al joc, ja que permetien llargs moviments en una direcció lineal, protegits per les façanes del carrer, que feien de mur. Alguns papers expliciten la topografia més adient per a executar el joc, a causa dels problemes i les conseqüències que podia comportar fer-ho en espais arbitraris.

Les places esdevenen un dels indrets triats per al joc, ja que a l'amplitud dels seus espais s'hi solia afegir la possibilitat de disposar de parets o murs que fessin de frontó —castells, esglésies o cases murades. A Valls, s'hi jugava darrere el castell, a la muralla; a Reus, fora muralla, vora l'església de la Sang (1773); a Vila-seca, el record més viu que hom té és d'haver-ho fet a redós de l'Hospital.

Els murs d'alguns edificis —esglésies, hospitals, llotges, consistoris, etc.—, per la seva solidesa i els espais lliures, solien reunir unes condicions idònies per a exercitar el joc, amb l'oposició i la persecució, però, de l'autoritat civil o eclesiàstica.

Finalment, el joc es professionalitza i acaba tenint lloc en establiments concrets, com són els trinquets o frontons. Aquest és un espai tancat, i sovint cobert amb teulat, on els participants poden jugar amb més seguretat i unes condicions tècniques més bones, ja que el sòl acostuma a trobar-se pavimentat o enllosat —com a mínim és de terra batuda—, amb un frontó per a fer-hi picar la pilota i uns laterals obrats o protegits de manera que l'esfèrica no surti del camp o es perdi fora de l'àrea de servei.

En la descripció de les característiques arquitectòniques del trinet el sòl és, òbviament, força important i determinant per a la qualitat del joc. El més freqüent és que sigui de rajoles o enllosat, com hem trobat a Reus i a les Borges del Camp —en aquesta darrera població el frontó era conegut amb el nom de *dau*, un quadrat enrajolat a vuit pams de terra, damunt el qual havia de rebotar la pilota.

No sempre el trinet era de nova planta, sinó que podia ser la reutilització o adaptació d'altres construccions, com en el cas de l'aprofitament dels closos de l'amfiteatre romà de Tarragona, on els murs i les voltes del recinte s'adaptaven a la nova funció a què es destinen, almenys des del segle xv.

Els trinquets podien tenir caràcter públic o privat, segons qui els regentés, però tots necessitaven llicència, i aquesta era una concessió temporal de l'Administració.

EL PINXO

Tot bon joc necessita regles i normes, i, òbviament, algú que les faci complir. En el cas del joc de pilota no hi ha excepció, de manera que com a àrbitre o encarregat de vetllar per l'ordre trobarem la figura del *pinxo* o *marxant*, segons esmenten documents del segle xviii.

En aquesta avinentesa no puc estar-me de recordar la figura del mateix Crist

fent d'àrbitre d'un partit, segons la llegenda que circula per Calahorra (la Rioja), on a la seva catedral hi ha una capella coneguda popularment com la del Crist de la Pilota. Es tracta d'una talla de transició del romànic al gòtic, del segle XIV, que devia formar part d'un grup escultòric del davallament, però el braç desclavat de Jesús, que penja, va donar origen a una llegenda que assegura que el Crist va actuar d'àrbitre en un partit, i que assenyala amb el braç el guanyador de la disputa. Aquest tipus d'escultures ha donat peu a llegendes diverses, com la del Sant Crist de Lepant de la catedral de Barcelona, la posició del qual, de gairell, hom justifica per l'acte d'esquivar un tret de canó durant la famosa batalla marítima contra el turc. Al Camp de Tarragona hem trobat llegendes d'aquest caire.

L'onomàstica ens descobreix la presència del sobrenom *Pinxo* en diverses localitats catalanes, vinculat segurament a la tasca de vigilància i control del joc: a Riudoms i Tarragona, des del segle XIX, i en altres territoris, a Rocafort de Queralt, a la Conca de Barberà, i a Maó, a les Illes, en èpoques successives.

EL MONOPOLI DEL SERVEI

Com ja hem assenyalat, el joc de pilota era un monopoli que concedia l'Administració pública, és a dir, el comú o ajuntament, d'acord amb unes bases; la contractació es formalitzava amb pactes que regulaven el temps de la concessió —un any, habitualment, amb venciment per Nadal. El contracte obligava a disposar d'un pinxo, marxador o encarregat del joc que llogava les pilotes o pales a qui no en tingués, cobrava els preus estipulats als jugadors i actuava d'àrbitre assenyalant el lloc de la caiguda de l'esfera; i realitzava algunes tasques de manteniment i serveis, com ara agranar i regar el camp per a evitar la pols, mantenir llis el sòl de terra batuda i repassar el frontó en cas d'escrostonament. Alguns d'aquests contractes afegeixen clàusules estranyes a l'ofici de pinxo, com ara l'obligació de conduir les aigües a l'abeurador públic i el dret d'obtenir els fems dels portals de la vila (Conesa, Conca de Barberà).

Bona part d'aquests arrendaments o beneficis eren monopolitzats per establiments eclesiàstics o parareligiosos. A Reus, l'arrendament del joc era en mans de la confraria de la Puríssima Sang, que en el darrer quart del segle XVIII pagava 180 lliures anuals de renda; a Tarragona, a l'inici del segle XIX, la propietat del trinquet es trobava en mans d'eclesiàstics, en aquest cas del convent dels pares agustins. A Gratallops (Priorat) és la confraria de sant Sebastià la que obté els beneficis del joc de cartes i de pilota, en el segle XVII.

PASSAR PER TAQUILLA: ELS PREUS

La pràctica del joc no era gratuïta. Les tabes que regulaven o fixaven els preus ens proporcionen unes informacions precioses sobre el negoci del joc. Per exemple, dades del segle XVIII ens diuen que hom pagava per partida i individu 1 quart (0,24 pessetes) o bé, si s'hi jugava en equip, 1 xavo (0,125 pessetes) per persona.

Els diners no eren l'únic element de pagament d'una compra o d'un deute, almenys en l'Antic Règim, i això s'exemplifica en l'anàlisi del joc de pilota. Per a jugar-hi calien diners, però també s'admetia la permuta d'objectes, fruits i materials diversos. Les referències documentals de Valls ens ho confirmen: allí s'hi jugaven diners, aviram i els fruits de les collites, exceptuant, curiosament, conills i perdius.

Del segle XVII hom conserva un viu retrat impressionista de la pràctica del joc amb diners i les seves conseqüències, segons explica un poeta tortosí en versos aplegats sota el títol *Habiendo perdido al juego de la pelota*, signats per Francesc de la Torre i Sevil (Tortosa, 1625 - Madrid, 1681). En aquesta composició l'autor juga amb el sentit metafòric de «jugar en pilota» i «quedar en pilota».

ELS JUGADORS

Un axioma: el joc té sentit quan hi ha jugadors. A la ciutat de Reus, almenys des del segle XVIII que tenim referència d'alguns d'aquests experts o famosos jugadors: hi havia hagut grans pilotaires de trinquet, que desafiaven a jugar els més famosos de la comarca i de fora. Un d'aquests jugadors i hàbil manegador de la pilota era precisament en Noé de Tortosa, el qual havia estat assíduament sol·licitat pels pilotaires del famós trinquet de Reus.

En diversos pobles de la comarca encara avui es té referència del tràfec de jugadors entre equips i localitats, posats en competència. De fet, ens han restat diversos sobrenoms vinculats al joc: *Pilotaire, Pilotes, del Trinquet*.

D'altra banda, els jugadors també han tingut la necessitat d'associar-se per a defensar llurs interessos. L'associacionisme professional és bàsic per al desenvolupament de qualsevol activitat, i la pilota no n'és pas cap excepció. N'hi havia a Roma, d'associacions de jugadors, amb força importància i influència en la societat, fins a l'extrem que algun dels seus dirigents es presentà a les eleccions municipals de Pompeia, segons recull Joan Amades. També n'hem trobat a Reus i Riudoms, al Camp de Tarragona.

LA SACRALITZACIÓ DEL JOC

Quan es parla del sentit religiós o màgic del joc, aquesta no és una afirmació vana, sinó que obeeix a una llarga tradició i a unes circumstàncies que perviuen fins al segle XIX: la convocatòria de les divinitats per a fer ploure, per exemple, o la

imitació de les trajectòries solars o lunars, representades amb l'ús de pilotes de color d'or o de plata, etc. L'Església, que prohibeix molts jocs d'atzar, aquest no solament l'autoritza o permet pel fet de considerar-lo gimnàstic —sempre que no hi intervinguin els diners—, sinó que fins i tot l'integra dins la sagrera com a entreteniment del clergat o dels fidels.

A Tarragona els nois i els adults, i fins i tot els mateixos capellans, jugaven a pilota utilitzant el nen Jesús de la Mare de Déu del Claustre, que es passaven de l'un a l'altre. No és un cas únic, ja que això també es feia a Santa Maria la Real, a Nájera (la Rioja) —entre altres indrets—, però també en el monestir de Santes Creus, on hi ha unes dependències conegudes com el Joc de la Pilota. Les referències són abundants, i generals arreu d'Europa.

DE L'ÚS A L'ABÚS: LES PROHIBICIONS

Tot i la regulació i el control del joc per part de les distintes administracions —religioses i civils—, no podrà evitar caure en els mals usos o abusos per part dels jugadors o a causa de la mateixa evolució de la societat, cosa que fa que la pràctica del joc hagi d'experimentar nous controls, canvis o restriccions, si no punicions. Les raons apuntades per la documentació són força variades, però mantenen una coherència i estabilitat arreu dels pobles i de les èpoques.

En al·lusió a aquestes circumstàncies, les primeres prohibicions sobre el joc de pilota en espais públics les trobem a la Cerdanya en el segle xv, perquè la seva pràctica no interrompés la lliure circulació pels carrers, que s'hi veien afectats.

Documents de 1654 de les Borges del Camp fan referència a la reglamentació municipal sobre l'ús del joc, i prohibeixen, per exemple, accedir a les teulades per anar a buscar pilotes que hi haguessin quedat penjades, i utilitzar perxa i canya per a fer-les caure sense que l'amo de la casa hi donés permís, i els fets es multaven. També se sancionava el penjament de la pilota i el treball d'anar-la a cercar, per la possibilitat de trencar teules o fer malbé la coberta de les cases.

A Valls, per exemple, en una nota del Consell General del dia 5 de maig del 1504, s'anota que es prohibeix el joc perquè la pilota ocasionava danys a les cases, sobretot a les teulades, o a les mateixes persones (1516), per la força amb què es llançava la pilota, especialment quan es feia amb la pala. També de Valls recollim la denúncia següent, en el segle xvii: «Davant de la portalada primitiva hi havia un porxo, part de la teulada del qual, a la banda de la rectoria, estava derruïda l'any 1672 afectant la capella del Sant Crist. Vint-i-dos anys després el bisbe imposava una multa d'una lliura a tota persona que jugués a pilota en aquest indret, per creure que aquesta pràctica habitual era una manca de respecte.»

Malgrat les continuades restriccions o sancions, aquestes no sempre eren acceptades o respectades, ja que a les acaballes del segle xix trobem diverses disposi-

cions que recorden el catàleg de punicions. L'article 64 de les ordenances riudomenques de 1883 prohibia expressament «establecer en la vía pública juegos de pelota, de bolos y de cualquiera otra clases que sea susceptible de embarazar la libre circulación de las gentes», i l'àrea de jocs quedava reservada a certs espais adients i determinats: espais oberts com les places o davant del cementiri, etc. Però no sembla que aquestes amenaces fessin l'efecte desitjat, ja que en una nova disposició de 1928 es recorda la prohibició de jugar per les vies públiques.

Aquesta és també la raó per la qual a Valls s'expulsa el joc de l'interior de la vila i es passa extramurs.

L'embaràs de les vies públiques és una raó per la qual el joc és exclòs del nucli urbà, però no l'única. També cal tenir en compte els perills o danys que la pilota podia causar als transeünts i al patrimoni i, sobretot, que podia esdevenir competidor de les celebracions litúrgiques. En certa manera és el mateix cas d'enfrontament que es produeix entre l'altar i la taverna que a bona part d'Europa es dóna a partir de la baixa edat mitjana, com han demostrat diversos investigadors, entre els quals hom destaca Peter Burke.

EL PERQUÈ DE LES CONDEMNES

La relació que s'estableix entre joc i vici o indret de mals costums pot tenir diversos orígens, a vegades coincidents, entre els quals, per la seva transcendència, en podem subratllar dos: el primer són les apostes amb diners, amb la consegüent repercussió en l'economia familiar, per la falta de control fiscal de les administracions públiques municipals.

Per altra banda, el fet de concentrar el joc en un establiment especialitzat i de jugar-hi diners també podia atreure la concurrència de prostitutes i alcavotes, i aleshores el lloc es convertia en un centre de mala reputació.

A Reus, almenys entre els segles XVI i XVII, aquesta realitat s'hi dóna molt especialment per la proximitat entre els establiments del Joc de Pilota i la Casa de Joc, establerts fora de les muralles, en el carrer de l'Hospital.

EL DAVALLAMENT I LA DESAPARICIÓ DEL JOC

Tot joc acaba per dibuixar unes corbes d'evolució que són fruit i conseqüència de modes i interessos, de l'aparició de nous entreteniments, del proteccionisme o d'una excessiva regulació punitiva. El joc de pilota no està exempt d'aquesta complexitat i, d'una presència mantinguda durant mil·lennis, de la seva implantació general a Catalunya entre els segles XV i XVIII, començarà a decaure en el XIX fins a desaparèixer gairebé definitivament en la centúria següent. Les causes, ja apuntades, es troben resumides en el text d'una topografia vuitcentista del poble de Vila-

seca, en la qual llegim: «De los juegos antiguos, únicamente queda el vulgarmente conocido por *Morra*, no rindiéndose culto ya a los de la *Patusca*, *Triquet*, la barra, *Boxas*, los bolos y la pelota, cuyo frontón estaba situado en la calle del Hospital. La novedad, como en todas partes, lentamente los ha hecho caer en desuso y desaparecer, introduciéndose en cambio otros, como el billar, el dominó, las damas, la lotería y la baraja.»

CARTOGRAFIA DE L'ESPORT COMARCAL

Les referències documentals fins ara trobades ens dibuixen el mapa d'establiments del joc de pilota al Camp de Tarragona començant per Tarragona i Valls, en el segle xv, i les Borges del Camp i Pratdip a la centúria següent; Vallmoll, Castellvell, Reus i Vilanova de Prades en el segle xvii; Riudoms, l'Aleixar, Cambrils i Constantí en el xviii, i, finalment, en el xix, la Canonja, Vila-seca, Arbolí, Riudecanyes, les Irlles (Riudecols), Vilabella, Vila-rodona i la Mussara.

El més probable és que el joc es propagués a partir de les ciutats, a través de les estructures de poder civils i eclesiàstiques, des d'on s'escamparia pels pobles del territori, arrelant-hi. Allò que també és comprovable és que són les ciutats les que primer abandonen el joc —que n'acullen de nous— i que als pobles s'hi manté viu fins més avançat el segle xx. De fet, Ramon Amigó encara va poder recollir molta informació sobre el joc, que era viu a la Mussara, per exemple, als anys quaranta del segle passat.

El folklorista Ramon Violant i Simorra, en el seu estudi etnològic sobre el Camp de Tarragona i el Priorat publicat a mitjan segle xx, alludeix al joc de pilota en termes relictos, i cita llocs geogràfics com Ulldemolins, on encara s'hi juga «amb les mans o llançant-la contra una paret a tall del trinquet dels majors, sinó que fien també el joc d'empaitar-se tirant-se-la a l'esquena els uns als altres, o sia, el joc tan popular dels “geps”, parió del de la *xipa* de Reus...».

Com a conclusions provisionals, mentre no enllestim el treball en l'àmbit català que ens hem marcat, direm que el joc de pilota practicat al Camp de Tarragona no difereix quant a estructura, antiguitat i suport literari del que Joan Coromines esmentava per al País Valencià i que Ramon Amigó, amb els seus estudis d'onomàstica, ens ha ajudat a situar i dibuixar sobre el mapa de la història d'aquesta geografia.

EUGENI PEREA SIMÓN
Escriptor i historiador